

บทที่ 8

ทฤษฎีความรู้ปฏิกย้อยและวิธีการสร้างความรู้

หัวเรื่อง

1. ทฤษฎีเพทนาการนิยม หรือวิปตินิยม
2. ประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการ
3. ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษ
4. วิธีสร้างความรู้

สาระสำคัญ

1. ทฤษฎีเพทนาการนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจาก ความประทับใจ หรือความตรึงตรา
2. ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจากการ ถ้อยทอดจากบรรพบุรุษมายังอนุชนรุ่นหลัง
3. ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจาก กระบวนการ คิดแบบวิภาษวิธี
4. วิธีสร้างความรู้ มี 4 วิธี คือ วิธียัดลัทธิ วิธีตั้งข้อสงสัย วิธีวิจารณ์ และวิธี วิภาษ

จุดมุ่งหมาย

เมื่อได้ศึกษาบทที่ 8 เรื่อง ทฤษฎีความรู้ปฏิกย้อย และวิธีสร้างความรู้จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบาย ทฤษฎีเพทนาการนิยมในฐานะที่เป็นบ่อเกิดความรู้

2. เปรียบเทียบทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการ กับ ประจักษ์นิยมของจอห์น ลอค
3. แสดงทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษ โดยละเอียด
4. วิเคราะห์ ทฤษฎีความรู้ที่เกิดจาก การที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม
5. รู้จักวิธีสร้างความรู้แบบต่าง ๆ

บทที่ 8

ทฤษฎีความรู้ปลุกย่อยและวิธีการสร้างความรู้

1. เพนทาการนิยม (Sensationism) และวิมัตินิยม (Scepticism)

บทนำ

ปัญหา : ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร ?

เดวิด ฮิวม์ (David Hume : 1711–1776) ได้ปรับปรุงทฤษฎีประจักษ์นิยมของลอคให้เป็นทฤษฎีเพนทาการนิยม ซึ่งปรากฏในหนังสือชื่อ “Human Nature” และมีความเชื่อว่า “ความรู้ทุกชนิดเกิดจากความประทับใจและความคิด (Impressions and Ideas)” ความคิดเป็นภาพลาง ๆ ของความประทับใจซึ่งเรียกตามภาษาจิตวิทยายุคใหม่ว่า จินตนาการ (Image)

ประเภทของความประทับใจ

ความประทับใจมี 2 ประเภท คือ

1. ความประทับใจที่ได้จากภายนอกหรือจากประสาทสัมผัส

2. ความประทับใจภายในหรือการไตร่ตรอง ทั้งความประทับใจภายในและภายนอกถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดของความรู้ ความแตกต่างระหว่างความประทับใจและความคิดขึ้นอยู่กับระดับความแรงและความมีชีวิตจิตใจขณะที่มันกระทบจิต สิ่งที่ได้รับได้ด้วยความรู้รุนแรงสุดกำลังจัดเป็นความประทับใจ

ความประทับใจนี้เองช่วยให้เราเข้าใจความรู้สึกทางประสาทสัมผัสทั้งหมด รวมทั้งความรู้สึกแรงกล้าด้วยวาระ (ความกำหนัด) หรือความโกรธ ตลอดจนถึงความรักซึ่งปรากฏแก่ดวงจิต

คำว่า “ความคิด” ตามทัศนะของเดวิด ฮิวม์ หมายถึงภาพเลื่อนกลางของสิ่งที่มาปรากฏแก่ดวงจิตในขณะที่กำลังคิดหรือหาเหตุผลความประทับใจและความคิด ซึ่งสร้างความรู้สึกละเอียดอ่อน ไม่ใช่อันเดียวกัน มีลักษณะแตกต่างกัน แต่เกี่ยวข้องกันโดยอาศัยกฎแห่งการเกี่ยวเนื่องกัน (Law of Association) กฎแห่งความคล้ายกัน (Law of Similarity) กฎแห่งการใกล้ชิดกัน ในกาลและอวกาศ (Law of Contiguity) กฎแห่งเหตุและผล (Law of Causality) กฎเหล่านี้ทำหน้าที่เชื่อมความประทับใจและความคิดซึ่งแยกกันอยู่ให้เข้ากัน ความคิดที่เหมือนกันสื่อแสดงถึงกันและกัน รูปภาพทำให้คิดถึงสิ่งที่ถ่ายแบบโดยอาศัยกฎแห่งความคล้ายกัน เห็นขวดหมึกทำให้นึกถึงปากกา เห็นแปรงสีฟันทำให้นึกถึงยาสีฟัน โดยอาศัยกฎแห่งความใกล้ชิดกัน ในอวกาศ ฟ้ายแลบสื่อถึงฟ้าร้อง โดยอาศัยกฎแห่งความใกล้ชิดกันในกาล เห็นไฟทำให้นึกถึงการเผาไหม้ โดยอาศัยกฎแห่งเหตุและผล

กฎแห่งการเกี่ยวเนื่องกันเป็นอัตวิสัย ความประทับใจ และความคิด ซึ่งแยกกันอยู่ถูกรวมเข้าด้วยกันเพราะอาศัยกฎเหล่านี้

ฮิวม์ไม่ยอมรับว่ามีจิต มีวิญญาณหรืออัตตา เพราะเราไม่มีความประทับใจกับสิ่งเหล่านี้ และเราไม่เคยเห็นอัตตาหรือวิญญาณที่เที่ยงแท้ถาวรเลย

เมื่อใดก็ตามที่เราพยายามแสวงหาอัตตาดังกล่าว ก็ได้พบแต่ความหนาวร้อน หรือความรู้สึกที่เป็นสุขและทุกข์ เราสัมผัสกับความคิดที่เกิดขึ้นแล้วเปลี่ยนแปลงเสมอ

ดังนั้น จึงไม่มีจิตหรืออัตตาที่แท้จริงถาวร

ตามทัศนะของฮิวม์ ไม่มีข้อพิสูจน์ใด ๆ ที่ยืนยันว่าพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่ และเราก็ไม่เคยสัมผัสกับพระองค์ จึงไม่มีความประทับใจ ทั้งไม่สามารถอนุมานได้ว่าพระองค์มีอยู่ คนเราเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่ก็เพียงเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์เท่านั้น

คำว่า “พระผู้เป็นเจ้า” มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาเอง ฉะนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าฮิวม์ปฏิเสธทั้งสสาร วิญญาณ และพระผู้เป็นเจ้า สรุปแล้วฮิวม์ปฏิเสธความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับอภิปราย โดยอาศัยทฤษฎีความรู้ของตนเอง คือ ปฏิเสธทั้งความจริงเฉพาะและความจริงสากล

ดังนั้น ฮิวม์จึงถูกขนานนามว่าเป็นทั้งนักเพทนาการนิยมและนักวิมตินิยม เพราะเขายอมรับแต่สิ่งที่สัมผัสได้เท่านั้น และยังไม่มีความแน่ใจในทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่ความรู้ก็ยังถือว่าไม่แน่นอน เพียงแต่เป็นไปได้เท่านั้น

วิจารณ์เพทนาการนิยมของฮิวม์

เมื่อได้ศึกษาลัทธิเพทนาการนิยมของฮิวม์แล้ว พอจะวิจารณ์ให้เห็นข้อบกพร่อง สรุปได้ดังนี้

1. คำว่า ความประทับใจ (Impressions) บางตำราก็ใช้คำว่า “ความตรึงตรา” เมื่อนักศึกษาอ่านพบในตำราเล่มใด โปรดสังเกตได้ว่าทั้งสองคำแปลจากภาษาอังกฤษว่า “Impression”

2. ตามทัศนะของลัทธิประจักษ์นิยมถือว่า ประสบการณ์เท่านั้นเป็นบ่อเกิดของความรู้ ประสบการณ์ก่อให้เกิดความตรึงตราหรือความประทับใจที่แยก ๆ กันอยู่ ลอดยอมรับว่าจิตสามารถสร้างความตรึงตราหรือความประทับใจด้วยกัมมันตภาพของมัน ฮิวม์ปฏิเสธความมีอยู่ของจิตในฐานะเป็นสิ่งที่มียู้อย่างถาวรและคงที่ ทั้งปฏิเสธกัมมันตภาพของจิต เขาถือว่าความประทับใจและความคิดที่แยก ๆ กันอยู่เป็นบ่อเกิดของความรู้ แต่ความตรึงตราหรือเพทนาการและความคิดกระจัดกระจายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ย่อมไม่สามารถสร้างเอกภาพแห่งความรู้กฎแห่งการเกี่ยวเนื่องกัน หรือกฎแห่งการสังสรรค์ (Law of association) ก็สร้างเอกภาพแห่งความรู้ไม่ได้ เพราะกฎแห่งการสังสรรค์ไม่สามารถสร้างพันธะภายในสำหรับเชื่อมความประทับใจและความคิดเข้าด้วยกัน กฎแห่งการเกี่ยวเนื่องกันหรือกฎแห่งการสังสรรค์ย่อมมีไม่ได้ถ้าปราศจากการสังเคราะห์ของจิต และเพทนาการที่กระจัดกระจายย่อมไม่สามารถสร้างกฎแห่งการสังสรรค์ได้

3. ความรู้ย่อมประกอบด้วยความจริงที่เป็นสากลและจำเป็น ประสบการณ์ไม่สามารถให้ความจริงที่สากลและจำเป็นเช่นนั้น ประสบการณ์ให้ได้เฉพาะความจริงเฉพาะอย่าง ๆ และไม่แน่นอน ความจริงเฉพาะอย่างไม่สามารถสนองวัตถุประสงค์แห่งชีวิตของเรา เราเชื่อในเอกลักษณ์แห่งธรรมชาติและกฎแห่งความเป็นเหตุและผลในการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ให้สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ช่วยให้เราคิดถึงเอกลักษณ์แห่งธรรมชาติและกฎแห่งความเป็นเหตุและผลได้ก็จริง แต่ความแน่นอนของเอกลักษณ์แห่งธรรมชาติและกฎแห่งความเป็นเหตุและผลเกิดจากการคิดหาเหตุผล หาได้เกิดจากประสบการณ์ไม่

4. ประสบการณ์ให้เพทนาการแก่เราเท่านั้น เพทนาการย่อมไร้ความหมายถ้าไม่มีการตีความโดยการตีความคิดหาเหตุผล การรู้จักสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการตีความเพทนาการเพทนาการนั้นตีความได้ด้วยการคิดหาเหตุผล คือ การเปรียบเทียบเพทนาการอย่างหนึ่งกับเพทนาการอย่างอื่น ๆ จัดระบบให้แตกต่างจากเพทนาการที่กระจัดกระจาย ผสมผสานเพทนา-

การที่เหมือนกันเข้าด้วยกัน และสืบสาวไปถึงวัตถุในธรรมชาติซึ่งสร้างให้เกิดเหตุการณ์นั้น ขึ้นในจุดหนึ่งของอวกาศและขณะหนึ่งของกาล ความรู้เกิดจากประสบการณ์และการค้นหา เหตุผล กล่าวคือ ความรู้เป็นผลของการค้นหาเหตุผลโดยอาศัยข้อเท็จจริงจากประสบการณ์

2. ประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการ (Evaluational Empiricism)

หลังจากที่คานท์ได้พยายามปรองดองเหตุผลนิยมกับประจักษ์นิยมเข้าด้วยกัน แล้วสร้างทฤษฎีอนุমানนิยม (Apriorism) ขึ้นมาแทน โดยถือว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นเกิดจากการค้นหาเหตุผลและประสบการณ์รวมกัน

เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) ก็พยายามเช่นเดียวกัน แต่ใช้อีกวิธีหนึ่งคือ ถือว่าความรู้ที่เราได้รับนั้นถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษทางพันธุกรรม (Heredity) และเป็นผลิตผลทางวิวัฒนาการแห่งชีวิต ซึ่งวิธีนี้ได้ช่วยสนับสนุนลัทธิประจักษ์นิยมของจอห์น ลอค

ตามทัศนะของสเปนเซอร์ องค์ประกอบของความรู้ ถ้าพิจารณากันให้ลึกซึ้งแล้ว ก็ได้จากประสบการณ์ แต่องค์ประกอบที่สำคัญของความรู้ก็ได้แก่กฎแห่งเหตุผล กฎว่าด้วยเอกลักษณ์แห่งธรรมชาติ ได้กลายมาเป็นสิ่งที่มีมาแต่กำเนิด ในตัวมนุษย์เรา เราได้ความรู้จากประสบการณ์ที่เป็นจริงชนิดไม่มีข้อโต้แย้ง ซึ่งได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษไม่รู้จักชาติเกิด และความรู้ก็ถูกถ่ายทอดมาให้มนุษย์เราโดยพันธุกรรม

ถึงแม้ว่าครั้งแรกเราจะได้ความรู้จากประสบการณ์ของบรรพบุรุษก็ตาม แต่มันก็กลายมาเป็นสิ่งที่ติดตัวหรือมีมาแต่กำเนิดโดยพันธุกรรมซึ่งพัฒนาตามลำดับ ฉะนั้น ทฤษฎีนี้จึงได้ชื่อว่า ประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการ

สเปนเซอร์เห็นด้วยกับคานท์ที่ว่า องค์ประกอบของความรู้ที่สากลและจำเป็น เป็นสิ่งที่ได้มาจากประสบการณ์และการค้นหาเหตุผล และเห็นด้วยกับลอคและฮิวม์ที่ว่า องค์ประกอบของความรู้ที่สากลและจำเป็นซึ่งได้จากประสบการณ์โดยรวบรวมจากข้อเท็จจริงเฉพาะสิ่งความรู้จึงถูกถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ของบรรพบุรุษเหล่านั้น และถูกถ่ายทอดมาถึงเราโดยพันธุกรรม จึงกลายมาเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด มิใช่ที่เราได้ความรู้จากประสบการณ์ของเราเอง ตามที่ลอคกล่าวไว้

ฉะนั้น สเปนเซอร์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ปรองดองเหตุผลนิยมกับประจักษ์นิยม

นอกจากนี้ สเปนเซอร์ยังถือว่าความรู้เป็นผลิตผลทางวิวัฒนาการแห่งชีวิต และทำหน้าที่ช่วยเราให้รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างได้ผล และการมีความรู้ระดับสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ยิ่งช่วยให้เรารู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในอดีตที่ผ่านมา และให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันและในอนาคตอีกด้วย

ฉะนั้น ความรู้จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ชีวิตมีวิวัฒนาการมาจากสสารและการเคลื่อนที่ บางครั้งสเปนเซอร์ก็มีทัศนะเอนเอียงไปในทางวัตถุนิยม (Materialism)

วิจารณ์ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการ

เมื่อได้ศึกษาทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของสเปนเซอร์แล้ว มีข้อวิจารณ์ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของสเปนเซอร์ในบางครั้งก็สามารถอธิบายการพัฒนาความรู้ แต่ไม่สามารถตีความรู้อเองว่าคืออะไร? ประสบการณ์ที่ได้จากบรรพบุรุษก็ยังคงต้องการคำอธิบาย เช่นเดียวกันกับประสบการณ์ของเราในปัจจุบัน

2. ประสบการณ์แต่ละครั้งหรือรวม ๆ กัน ไม่สามารถกลายเป็นความคิดที่ติดตัวมาแต่กำเนิดได้ หรือไม่อาจแปรสภาพกลายเป็นความรู้สากลและจำเป็นได้ เพราะประสบการณ์ให้ได้แต่ความจริงเฉพาะสิ่งและยังไม่แน่นอนด้วย

3. หากไม่ใช่องค์และเงื่อนไขที่มีอยู่ในจิตใจ ความรู้ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ประสบการณ์ของบรรพบุรุษก็บังถึงความคิดติดตัวมาแต่กำเนิดถึงแม้ว่า มันจะวิวัฒนาการมาโดยลำดับ

4. ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการขึ้นอยู่กับทฤษฎีว่าด้วยการถ่ายทอดบุคลิก-ลักษณะที่ได้รับทางพันธุกรรม ซึ่งทฤษฎีนี้ไวส์มันและนักชีววิทยาคนอื่น ๆ ในยุคปัจจุบันก็ได้คัดค้านในเรื่องนี้

5. จิตไม่อาจถือได้ว่าวิวัฒนาการมาจากชีวิต ทั้งความรู้ก็ไม่น่าจัดว่าเป็นเครื่องสนับสนุนการดำรงชีวิต เพราะความรู้สูงกว่าการดำรงชีวิต ความรู้อาจจัดเป็นเครื่องสนับสนุนเจตจำนงที่จะมีชีวิตอยู่ มิใช่วิวัฒนาการมาจากสสารและการเคลื่อนที่ เพราะความรู้สูงกว่าสสารและการเคลื่อนที่

ฉะนั้น ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของสเปนเซอร์ จัดว่าสามารถอธิบายบ่อเกิดของความรู้ได้ดีกว่า ทฤษฎีเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมในบางแง่เท่านั้น แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่อีกมาก ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของทฤษฎีต่าง ๆ นั้นเอง

3. ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษ (The Dialectic Theory of Knowledge)

ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษนี้ เฮเกิล (Hegel : 1770—1831) นักปรัชญาจิตนิยมที่มีชื่อเสียงชาวเยอรมันเป็นคนต้นคิด สืบเนื่องมาจากคานท์ (Kant) นักปรัชญาชาติเดียวกัน ซึ่งมีความเชื่อว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นด้วยส่วนประกอบ 2 ชนิด คือ วัตถุดิบที่จะมาแปรสภาพเป็นความรู้กับแบบหรืออีกนัยหนึ่งความรู้เกิดจากเหตุผลกับประสบการณ์ร่วมกัน

แต่ปัญหามืออยู่ว่า ความรู้เกิดจากการรวมตัวของสิ่งสองสิ่งซึ่งแตกต่างกันได้อย่างไร เพราะว่าวัตถุดิบที่จะแปรสภาพเป็นความรู้ซึ่งได้จากประสบการณ์ไม่สามารถจะพาตัวเองเข้าไปสู่แบบซึ่งมีอยู่ในจิตของมนุษย์เราได้ เราไม่สามารถที่จะมอบแบบเงื่อนไขให้กับวัตถุดิบที่ได้มาจากความรู้สีก่อนเกิดจากประสาทสัมผัส ซึ่งถือว่าเป็นผลิตผลของสิ่งที่ดำรงอยู่ตนเอง (The thing-in-itself)

ด้วยเหตุนี้ เฮเกิลจึงได้พยายามปรับปรุงทฤษฎีความรู้ของคานท์ให้สมบูรณ์ขึ้นกว่าเดิม เฮเกิลกล่าวว่า แบบและวัตถุดิบที่จะแปรสภาพเป็นความรู้ไม่ใช่สิ่งแตกต่างกันชนิดแยกกันอยู่ แต่ว่าแบบที่มีอยู่ในจิตมนุษย์เราได้มีอยู่ในประสบการณ์แล้ว โลกก็คือการปรากฏตัวที่เป็นจริงโดยสภาวะแห่งอกิจิตของพระผู้เป็นเจ้า จิตมนุษย์และสัตว์ก็คือผลิตผลของจิตพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าวิวัฒนาการตามแบบและเงื่อนไข เช่นเดียวกันกับที่เราประยุกต์ใช้กับสิ่งที่ได้รับจากประสบการณ์ เงื่อนไขที่อยู่ในจิตมนุษย์มาแต่กำเนิด ไม่เพียงแต่ประยุกต์ใช้กับปรากฏการณ์เท่านั้น ยังประยุกต์ใช้กับสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตนเองซึ่งอยู่เหนือปรากฏการณ์อีกด้วย ความคิดและสิ่งที่เป็นจริงว่าโดยแก่นแท้แล้วก็คืออันเดียวกัน โครงร่างความคิดกลมกลืนกับโครงร่างสิ่งที่มีอยู่จริง สิ่งที่มีอยู่จริงก็คือสิ่งที่มีเหตุผล สิ่งที่มีเหตุผลก็คือสิ่งที่มีอยู่จริงเงื่อนไขแห่งความคิดตรงกับเงื่อนไขของสิ่งที่มีอยู่จริง

ความคิดแบบวิภาษวิธีเริ่มจากข้อเสนอไปหาข้อโต้แย้ง จากนั้นก็มีการสังเคราะห์ (Synthesis) ซึ่งเป็นการประนีประนอมระหว่างข้อเสนอ (Thesis) กับข้อโต้แย้ง (Antithesis) การสังเคราะห์ก็กลายเป็นข้อเสน่อีก จากนั้นจิตก็ทำให้เกิดข้อโต้แย้ง จากข้อเสนอและข้อโต้แย้ง จิตก็ทำหน้าที่สังเคราะห์ที่สูงกว่า การสังเคราะห์ครั้งแรกซึ่งเป็นการประนีประนอมระหว่างข้อเสนอกับข้อโต้แย้งต่อไป จนบรรลุถึงความคิดสมบูรณ์ซึ่งประนีประนอมข้อคัดค้านทั้งหมด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จัดเป็นกระบวนการแบบวิภาษวิธีเช่นเดียวกัน รวมเรียกว่าทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษของเฮเกิล

4. ทฤษฎีความรู้เกิดจากการที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม (The Genetic Theory of Knowledge)

ทฤษฎีความรู้ดังกล่าวนี้ นักปรัชญาการศึกษา ชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ 20 ชื่อ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey : 1859—1950) ได้ประกาศทฤษฎีของตนว่า ความรู้เกิดจากการที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของเดวิด ฮิวม์ ความรู้มิใช่เกิดจากประสบการณ์หรือเหตุผลล้วน ๆ อินทรีย์ที่มีชีวิตตอบสนองต่อสิ่งเร้าแล้วเกิดความรู้ขั้นต้นเกี่ยวกับสิ่งที่มาปะทะนั้น ไม่ว่าเราจะสนใจมาก่อนหรือในขณะนั้นก็ตาม ความรู้ก็จะเกิดขึ้นโดยลักษณะนี้ อินทรีย์ตอบสนองต่อสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ โดยเฉพาะจะตอบสนองต่อสถานการณ์ที่น่าพอใจโดยอาการอย่างหนึ่ง และตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ไม่น่าพอใจโดยอาการอีกอย่างหนึ่ง

ฉะนั้น อินทรีย์จึงมีความรู้จักมักคุ้นกับโลกในลักษณะเผชิญบังคับ และสามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยวิธีการต่าง ๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับในอดีต เพื่อให้เป็นที่พอใจตลอดจนถึงความสนใจทางชีววิทยาที่มีมาแต่เดิม มิใช่ว่าเหตุผลจะเป็นใหญ่ตั้งแต่เริ่มแรกในการให้ความรู้ที่แน่นอนตามที่เดส์การ์ตส์คิด ทั้งมิใช่แบบและเงื่อนไขหรือกฎแห่งความคิดที่มีมาแต่กำเนิด ซึ่งประสบการณ์บังถึงตามที่เดส์การ์ตส์คิด

อนึ่ง การเกิดความรู้นั้นมีมิใช่เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสแต่ละครั้งมารวมกันเข้าเป็นระบบความรู้ตามที่ลอคได้กล่าวไว้ แต่อินทรีย์ที่มีความสนใจมาแต่เดิมจะกระทำปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ก็คือผลที่ได้จากการกระทำปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อมของอินทรีย์ เมื่อเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ประสบการณ์นี้จะถูกนำมาใช้ให้เป็นทุนสำรองหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ สถานการณ์ดังกล่าวจะถูกบังคับและควบคุมอย่างรอบคอบ

ฉะนั้น ความรู้สักจึงจัดเป็น “ประสบการณ์ที่มีทุนสำรอง” (Funded Experience) ความรู้ก็คือประสบการณ์ที่ทำให้มีเหตุผล หรือประสบการณ์ที่จัดเป็นระเบียบแล้ว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความจริง ความคิด และการหาเหตุผล ดังนั้น สถิติปัญญาจึงเป็นไปในทางสร้างสรรค์

ความรู้ย่อมมีประโยชน์ต่อชีวิต (มีลักษณะคล้ายกับสเปนเซอร์) ความรู้เป็นขบวนการซึ่งช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ความรู้ชี้แนวทางให้อินทรีย์รู้จักปรับชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความรู้สักทางประสาทสัมผัสมาใช้ หน่วยแห่งความรู้เป็นแต่เพียงสิ่งรับเร้าให้แสวงหาจนเกิดความรู้ขึ้น และรับเร้าให้รู้จักใช้ความไตร่ตรองและการหาเหตุผล ความรู้สักทางประสาทสัมผัสมิใช่วัตถุที่จับจะแปรสภาพเป็นความรู้ แต่เป็นเพียงสิ่งเร้าซึ่งช่วยให้เกิดการ

ค้นคว้าและการไตร่ตรองซึ่งสร้างความรู้ขึ้นมา ความคิดจัดเป็นเครื่องมือสำหรับทดลองกับ
สิ่งแวดล้อม

ทฤษฎีความรู้ที่ถือว่า ความรู้เกิดจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม
บ่งถึงเหตุปัจจัยที่ช่วยให้ความรู้เกิดขึ้นดังต่อไปนี้

1. บ่งถึงอินทรีย์กับความสนใจที่มีมาแต่เดิม
2. บ่งถึงสิ่งแวดล้อมซึ่งอินทรีย์เผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่และสลับซับซ้อน

หนึ่ง จากการกล่าวที่ว่า “ความรู้คือประสบการณ์ที่มีทุนสำรอง” หมายความว่า ความรู้
มิใช่เราได้จากความรู้สึทางประสาทสัมผัส หรือจากแบบความคิดที่มีมาแต่กำเนิด แต่มันเป็น
ผลิตผลของการกระทำปฏิกริยา (Interaction) ระหว่างอินทรีย์ (Organism) กับสิ่งแวดล้อม
(Environment) ความสนใจของอินทรีย์ที่มีมาแต่กำเนิดอาจเรียกได้ว่าเป็นธาตุที่มีมาแต่เดิมใน
ความรู้ซึ่งเป็นนิสัยประจำตัวในการจัดประสบการณ์ให้มีระเบียบ

ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้ของสเปนเซอร์กับทฤษฎีบ่อเกิดความรู้ของจอห์น ดิวอี้ มีลักษณะ
คล้ายคลึงกันอยู่มาก ดิวอี้ถือว่า ทั้งร่างกายและจิตใจเป็นอวัยวะช่วยวิวัฒนาการต่อสู้เพื่อความ
อยู่รอด สมองทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรม ความคิดเป็นเครื่องมือในการกระทำ ในการตอบสนอง
ทั้งหมดจะต้องมีความปรารถนาทำหน้าที่บังคับควบคุมสิ่งแวดล้อม การตอบสนองมิใช่เป็น
แต่เพียงการปรับอินทรีย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมตามที่สเปนเซอร์คิด ความคิดเป็นเครื่องมือในการ
ปรับตัวอีกครั้งหนึ่ง ความรู้จะเป็นจริงแค่ไหนนั้น ต้องอาศัยการสังเกตและการทดลอง สเปน-
เซอร์ถือว่า เงื่อนไขของความรู้ตามที่ค้นหาที่สุดถึงเป็นวิสัยขั้นมูลฐานของความคิดซึ่งถูกถ่ายทอด
ให้แก่แต่ละบุคคลโดยพันธุกรรมทางชีววิทยา

แต่ดิวอี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดมาจากผู้ให้แก่เด็ก เป็นการถ่ายทอดให้กันโดยการสมาคม

วิจารณ์ทฤษฎีของจอห์น ดิวอี้

1. ดิวอี้มองเห็นความรู้ในแง่ที่พิสูจน์ และทดลองได้ และในแง่ที่ใช้เป็นเครื่องมือของจิต
แต่ความรู้มิใช่สิ่งที่ทดลองกันได้เท่านั้น แต่ความรู้นั้นต้องอาศัยจิตทำหน้าที่คิดค้นอีกด้วย ความรู้
จึงจะสมบูรณ์

2. การที่จะรู้เรื่องโลกมิใช่อาศัยเพียงแต่การทดลองและการปรับตัวเข้ากันได้กับ
สิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยการนึกตรึกตรองถึงความมีระเบียบ
ความงาม ความกลมกลืน และเอกภาพของสิ่งทั้งหลาย

3. ความรู้จะต้องมุ่งถึงคุณค่าทางด้านจิตใจ เช่น ความจริง ความดี ความงาม และความบริสุทธิ์ แต่ทฤษฎีของดิโอฆอนข้ามลักษณะพิเศษของความรู้ในเรื่องคุณค่าทางจิตใจ

4. การที่บุคคลมีการปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความรู้ในด้านดีและด้านไม่ดี เพราะว่ามันขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่อินทรีย์ประสบเข้า

5. การที่ความรู้จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่าง เช่น อินทรีย์ สิ่งแวดล้อม และสิ่งเร้า ตลอดจนถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเมื่อพิจารณาดูแล้ว ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับประจักษ์นิยมของจอห์น ลอค และประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของ สเปนเซอร์

6. ดิโอฆอนมีความเชื่อมั่นในความรู้ของมนุษย์ว่า ความรู้ดังกล่าวนั้นไม่ว่าจะเป็นคำสอน กฎ หรือทฤษฎีใด ๆ มันมีค่าเป็นเพียงเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์ช่วยให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายที่ต้องการเท่านั้น มิใช่เป็นสิ่งที่มีความหรือมีจุดมุ่งหมายในตัวเอง (End)

7. ความรู้ที่เกิดจากปะทะสังสรรค์ระหว่างอินทรีย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเพียงเครื่องมือในการที่บุคคลจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาต่าง ๆ โดยความคิดดังกล่าวจะถูกทำให้เป็นข้อสมมติฐาน หรือตัวชี้การกระทำในอนาคต และคุณค่าของความคิดนั้น ๆ (โดยเฉพาะความคิดทางวิทยาศาสตร์) เป็นความคิดที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมโดยตรงซึ่งเราเห็นได้ชัดเจนมาก โดยนัยนี้ กระบวนการทางความคิดจึงเป็นเพียงกระบวนการที่ถูกนำไปทดลองเพื่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ (Problem solving) เท่านั้น

5. วิธีสร้างความรู้

ปัญหา : จะสร้างความรู้ได้อย่างไร ?

การที่เราจะสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาเช่นนั้น เราต้องมีอุปกรณ์และรู้จักวิธีสร้าง และเมื่อสร้างแล้วก็ควรรู้จักนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์

ในการสร้างความรู้ทางปรัชญานั้น มีวิธีการสร้างซึ่งอยู่ในขอบเขตของญาณวิทยา เช่นกัน การสร้างความรู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมีอยู่ 4 วิธี คือ

1. วิธียึดถือลัทธิที่มีอยู่แต่เดิม (Dogmatism)
2. วิธีตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนแล้วจึงสร้างความรู้หรือเรียกว่าวิมตินิยม (Scepticism)
3. วิธีวิจารณ์ (Criticism) คือ การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลเสียก่อนแล้วจึงสร้าง

ความรู้

4. **วิภาษวิธี (The Dialectic Method)** คือ การสร้างความรู้ด้วยการคิดหาข้อเสนอ (Thesis) หาข้อโต้แย้ง (Antithesis) แล้วสังเคราะห์เข้าด้วยกัน (Synthesis) ดำเนินการต่อไปจนกระทั่งได้ความรู้ที่สมบูรณ์ตามต้องการ

ในบรรดา 4 วิธี ดังกล่าวมา คานท์พูดถึงถึง 3 วิธีแรกเท่านั้น ส่วนวิธีที่ 4 เป็นวิธีของเฮเกิล

1. วิธียัตลัทธิที่มีอยู่แต่เดิม

การสร้างความรู้โดยวิธีนี้ เป็นการยัตลัทธิที่มีอยู่แต่เดิม ได้แก่ การยอมรับเอาสิ่งที่เขาสอนเป็นทฤษฎีไว้แล้ว โดยไม่ต้องพิจารณาใคร่ครวญอีก เช่น พวกที่ยึดเอาวิธีของเดส์การ์ตส์ ที่มีชื่อว่าเหตุผลนิยม กับพวกที่ยึดถือเอาวิธีของ จอห์น ลอค ที่มีชื่อเฉพาะว่า ประจักษ์นิยม หรือประสบการณ์นิยม ว่าเป็นวิธีที่สามารถสร้างความรู้ได้อย่างแท้จริง โดยยึดเอาหลักเกณฑ์ที่เจ้าของทฤษฎีเดิมได้วางไว้แล้ว พยายามหาเหตุผลโดยยึดหลักเกณฑ์นั้น เป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้อีกต่อไป

เมื่อพูดถึงทฤษฎีเหตุผลนิยม ครั้นเดส์การ์ตส์ได้ประกาศทฤษฎีเหตุผลนิยม ก็มีนักปรัชญาหลายท่านยึดเอาเหตุผลนิยมของท่านเป็นหลักแล้วหาวิธีสร้างความรู้ต่อไป เช่น สปิโนซ่า ไลบ์นิซ เป็นต้น ก็ได้ยึดเอาเหตุผลนิยมของเดส์การ์ตส์ นำไปอธิบายหลักปรัชญาของตนเองตลอดจนถึงวิธีสร้างความรู้ก็ยึดเอาวิธีของเดส์การ์ตส์เป็นหลัก

เดส์การ์ตส์เริ่มวิธีสร้างความรู้โดยใช้เหตุผลหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีตของตนเอง แล้วอนุมานว่า มีพระเจ้าเป็นเจ้าซึ่งเขามีคำพูดที่มีชื่อเสียงอยู่ว่า “Cogito ergo sum, I think therefore, I exist” “ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีอยู่” หมายความว่า เมื่อข้าพเจ้ามีอยู่ พระเจ้าเป็นเจ้าก็ต้องมี เพราะพระองค์เป็นผู้ประทานความคิดติดตัวมาให้แก่เราตั้งแต่แรกเกิด แล้วพิจารณาเกี่ยวกับโลกภายนอก และยอมรับว่าโลกภายนอกก็มีจริง เมื่อมีพระเจ้าเป็นผู้สร้าง พระองค์สร้างสรรพสิ่ง ทั้งสสารและจิตหรือวิญญาณ พระองค์เป็นเนื้อสารหรือทรีพ (Substance) ผู้สร้างสรรพสิ่งสมบูรณ์ สสารต้องการที่อยู่ แต่ไม่มีความรู้สึก จิตมีความรู้สึกนึกคิด แต่ไม่ต้องการที่อยู่หรือมีการกินเนื้อที่ สสาร ได้แก่ สิ่งที่เป็นรูปธรรม จิต ได้แก่ สิ่งที่เป็นนามธรรม ด้วยเหตุที่เดส์การ์ตส์เชื่อว่ามิสสารและจิต จึงได้ถูกขนานนามว่า “นักทวินิยม”

สปิโนซ่าเริ่มวิธีสร้างความรู้ด้วยการให้คำจำกัดความ เนื้อสารหรือทรีพ (Substance) ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง ทั้งมีธาตุรู้ในตัวเองอีกด้วย เดส์การ์ตส์ก็ให้คำจำกัดความเนื้อสารเช่นเดียวกัน แต่แตกต่างกันตรงที่เนื้อสารของเดส์การ์ตส์หมายถึงพระเจ้า ไม่ได้

ประยุกต์ใช้กับสสารกับจิตหรือวิญญาณซึ่งมีอยู่เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าของ

สปีโนซ่าถือว่าพระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้นเป็นเนื้อสาร เช่นเดียวกับเดส์การ์ตส์ ความคิดกับการกินที่เป็นคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้าของซึ่งจะขาดอันใดอันหนึ่งมิได้ แบบเกิดจากการแปรสภาพของคุณสมบัติต่าง ๆ ปัญญาและเจตจำนงที่เป็นอนันตะจัดเป็นแบบของพระผู้เป็นเจ้าของ ส่วนปัญญาและเจตจำนงที่เป็นอันตะจัดเป็นแบบของมนุษย์และสัตว์ การกินที่และการเคลื่อนที่เป็นอนันตะ จัดเป็นแบบของมนุษย์และสัตว์ แบบของมนุษย์และสัตว์มิใช่สิ่งที่มีอยู่จริงโดยไม่อาศัยอะไร แต่มันเป็นปรากฏการณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของอันเป็นเนื้อสารซึ่งปรากฏอยู่ในตัวมนุษย์และสัตว์เอง

ฉะนั้น สปีโนซ่าจึงเชื่อว่า เป็นผู้ยึดลัทธิเหตุผลนิยม กับทั้งเป็นนักเอกนิยม ถือนามธรรมเป็นใหญ่ (Abstract Monism) และสรรพเทวนิยม (Pantheism)

ไลบ์นิซเริ่มวิธีสร้างความรู้ด้วยการนิยามความหมายคำว่า เนื้อสาร เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง และถือว่าโมนาด (Monad) เป็นปรมาณูที่เป็นจิต เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง ว่าเป็นเนื้อสารซึ่งสร้างโดยพระผู้เป็นเจ้าของ แล้วพระองค์ก็ได้ปรับมันให้เข้ากันในขณะที่พระองค์สร้าง

โมนาด (Monad) มีหลายชนิดและมีระดับต่าง ๆ กัน คือ มีทั้งไร้สำนึก (Unconscious) ได้สำนึก (Subconscious) สำนึก (Conscious) และสำนึกเอง (Self-Conscious) ทุก ๆ โมนาดสะท้อนให้เห็นสากลจักรวาลด้วยวิธีของมันเอง

ฉะนั้น ไลบ์นิซจึงได้ชื่อว่าเป็นนักพหุนิยมทางจิต (Spiritualistic Pluralism) และเป็นผู้ยึดถือเหตุผลนิยมเป็นหลัก (Dogmatic Rationalism) ข้อสังเกต คำว่า โมนาด กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ จิต หรือ วิญญาณนั่นเอง

ส่วนจอห์น ลอค เริ่มวิธีสร้างปรัชญาประจักษ์นิยม โดยวิธีอาศัยประสบการณ์เป็นหลัก ในการสร้างความรู้ พวกที่ยึดเอาประจักษ์นิยมเป็นหลักดังกล่าวมาแล้วก็เรียกว่า พวกที่ใช้วิธียึดลัทธิที่มีอยู่เดิมสร้างความรู้เช่นกัน โปรตดูรายละเอียดจากทฤษฎีประจักษ์นิยมดังกล่าวแล้วในบทก่อน

2. วิมตินิยม (Scepticism)

วิมตินิยมเกิดจากความสงสัยในลัทธิปรัชญาของปรัชญาเมธีต่าง ๆ ซึ่งมีความเห็นขัดแย้งกัน เช่น ในลัทธิเหตุผลนิยมก็มีความเห็นขัดแย้งกัน ทำให้เป็นที่น่าสงสัย เช่น เดส์การ์ตส์ถือสสารกับจิตเป็นสิ่งที่อยู่จริง สปีโนซ่าถือว่าเนื้อสารที่เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้นมีอยู่จริง สิ่งที่มีอยู่จริงมีเพียงเท่านั้น คือ พระผู้เป็นเจ้าของ

เมื่อแต่ละคนมีความเห็นไม่ลงรอยกันเช่นนี้ จึงทำให้เกิดความสงสัยว่าจะต้องมีทัศนะของผู้ใดผู้หนึ่งผิดใช้ไม่ได้เป็นแน่แท้

ต่อมาก็เกิดลัทธิประจักษ์นิยมขึ้นคัดค้านเหตุผลนิยม โดยถือว่าประสบการณ์เท่านั้นเป็นบ่อเกิดของความรู้ ซึ่งลอคเป็นผู้ประกาศลัทธินี้ ครั้นแล้ว เดวิด ฮิวม์ ก็ประกาศลัทธิของตนเองขึ้นมาเรียกว่า เพนทาการนิยม โดยยึดเอาสิ่งที่สามารถสัมผัสได้เท่านั้นว่ามีจริง ลัทธินี้ถือว่า ความรู้เกิดจากความคิดกับความประทับใจ ตั้งได้อธิบายมาแล้ว เพราะเหตุที่เดวิด ฮิวม์ยึดถือประสบการณ์ที่เกิดจากประสาทสัมผัสเป็นใหญ่ ในการที่จะยอมรับสิ่งนั้นสิ่งนี้มีจริงทั้งนี้ไม่สามารถสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสเมื่อเห็นว่าไม่เป็นจริงหรือไม่สามารถสัมผัสได้ก็ไม่ยอมรับ ฉะนั้น ฮิวม์จึงปฏิเสธทั้งสสาร จิต หรือวิญญาณ และพระผู้เป็นเจ้า เพราะพิสูจน์แล้วไม่มีจริง ทั้งไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส

ดังนั้น ฮิวม์จึงเป็นผู้ใช้วิธีสงสัยช่วยในการสร้างความรู้ที่แท้จริง แต่โดยที่เขาใช้วิธีสงสัยหรือวิมตินิยม เขาถือว่าความรู้เพียงเป็นไปได้เท่านั้น ไม่รับรองว่าสมบูรณ์หรือจริงเสมอไป ความจริงวิธีสงสัยหรือวิมตินิยมมีมาตั้งแต่สมัยกรีก ปรัชญาเมธีกรีกพวกหนึ่ง เรียกว่า พวกโซฟิสต์ (Sophists)

โปรแทกอรอส (Protagoras) ได้ประกาศคำสอนว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสิ่งทั้งปวง” (Man is measure of all things) บุคคลเป็นเครื่องวัดความจริง และความรู้สึกทางประสาทสัมผัส เป็นบ่อเกิดของความรู้ แต่ความรู้ทุกชนิดไม่แน่นอน ไม่มีความจริงหรือหลักการที่เป็นสากล ความจริงและจริยธรรมมีความสัมพันธ์กันขึ้นอยู่กับรสนิยม อุปนิสัย ตลอดจนจนถึงการศึกษาของมนุษย์ ความสงสัยทางปรัชญาเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าถือว่าเป็นตัวปฐมเหตุ ไม่มีประโยชน์อะไร ทัศนะดังกล่าวนี้เป็นวิมตินิยมของพวกปรัชญาเมธีกรีก

วิมตินิยมมีผลเสียหายทางด้านจิตใจ ชีวิตของคนเราจะดำรงอยู่ได้ต้องมีความรู้ทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จะต้องมีความเชื่อเกี่ยวกับโลกภายนอก และเชื่อว่ามนุษย์เรามีความสัมพันธ์กับโลกภายนอก หากเราไม่เชื่อว่ามียิ่งที่เป็นจริงอยู่ในโลก ชีวิตของคนเราก็ไม่มีความหมาย ฉะนั้น วิมตินิยมจึงไม่มีวิธีการทางปรัชญาที่สมเหตุสมผล

3. วิธีวิจารณ์ (Criticism)

คานส์ใช้วิธีวิจารณ์ในการสร้างความรู้ วิจารณ์นิยมแตกต่างจากวิธีการยึดลัทธิดังที่กล่าวมาแล้ว คือ ไม่ยอมเชื่อลัทธิง่าย ๆ โดยปราศจากการใช้วิจารณ์ญาณ ใคร่ครวญดูให้

รอบคอบเกี่ยวกับองค์ประกอบของความรู้ สืบค้นหาความสามารถของจิต เรามีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่มีอยู่จริงแค่ไหน ซึ่งเป็นการวิจารณ์องค์ประกอบของความรู้ สืบค้นถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความรู้ที่มีมาแต่กำเนิด เพราะจำเป็นสำหรับการสร้างความรู้ แยกแยะระหว่างวัตถุดิบให้เข้ากับแบบ แล้วจัดระเบียบให้เป็นระบบความรู้ การที่ถือว่าทั้งประสบการณ์และเหตุผลเป็นบ่อเกิดความรู้ จัดว่าเป็นการปรองดองเหตุผลนิยมกับประจักษ์นิยมเข้าด้วยกัน และเป็นการจัดขอบเขตของความรู้ด้วย

คานท์ได้เขียนหนังสือเหล่านี้ คือ

1. การวิจารณ์เหตุผลบริสุทธิ์ (The Critique of Pure Reason)
2. การวิจารณ์การพิจารณาเทียบเคียง (The Critique of Judgment)
3. การวิจารณ์เหตุผลทางปฏิบัติ (The Critique of Practical Reason)

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เขาได้พยายามสืบค้นถึงสภาพเหตุปัจจัยที่มีมาแต่แรก อันจะช่วยให้เกิดความรู้ จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์

4. วิชาวิธี (The Dialectic Method)

เพลโต (Plato) ใช้วิธีของโสเครติค (Socratic Method) หรือวิธีวิพากษ์เชิงนิเสธ (Negative dialectic Method) เพื่อยืนยันธรรมชาติของความจริง วิธีนี้เป็นวิธีโต้ตอบซึ่งโสเครติสตั้งคำถามแก่คู่ต่อสู้ว่าผิดด้วยการตั้งคำถามคม ๆ

เพลโตกล่าวถึงวิธีนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง “บทสนทนา” (Dialogue) ด้วยการสนับสนุนและคัดค้านการตอบโต้ที่สำคัญ ๆ มากกล่าวซ้ำ สร้างวิธีการของตนเองขึ้น และอธิบายวิธีสืบค้นทางปรัชญาของเขาให้คนธรรมดาเข้าใจ

โสเครติสไม่วิจารณ์ความคิดเห็นของคู่ต่อสู้โดยตรง เขาอาศัยการสนทนาชี้ให้คู่ต่อสู้เห็นความขัดแย้งในความคิดเห็นของตัวเอง ยอมรับความไม่ถูกต้องและแก้ไขความคิดเห็นเสียใหม่

โสเครติสยังตั้งคำถามให้คู่ต่อสู้พบความขัดแย้งในความคิดเห็นที่แก้ไขแล้ว เห็นความไม่เหมาะสมของความคิด และปรับปรุงและแก้ไขใหม่อีก โดยวิธีนี้โสเครติสทำให้คู่ต่อสู้ต้องยอมรับทัศนะของโสเครติสเอง และมองเห็นธรรมชาติแห่งความจริงโดยการวิจารณ์ตัวเอง (Self-Criticism)

วิธีของโสเครติสหรือวิธีวิพากษ์เชิงนิเสธ คือ การวิจารณ์ตัวเองไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะบรรลุถึงความคิดเห็นที่พ้นจากความขัดแย้งในตัวเอง

เพลโตปฏิบัติตามวิธีวิพากษ์ของโสเครติส ซึ่งเป็นการพิสูจน์ว่าความคิดนั้น ๆ ผิด

เฮเกิลใช้วิธีวิภาษอีกแบบหนึ่งซึ่งเป็นเชิงปฏิฐาน (Positive) อริสโตเติล (Aristotle) ถือว่าความดีหรือความพอดีเป็นทางเลือกที่ดี หรือความพอดีเป็นทางเลือกที่ดี ในระหว่างผู้มีทัศนะสุดโต่งทั้งสองฝ่าย คือ พวกเขาเห็นแก่ความสนุกเพลิดเพลินจนเกินพอดี กับการงดเว้นจากความเพลิดเพลินโดยเด็ดขาด และถือว่า ความจริงคือเอกภาพของส่วนต่าง ๆ ที่ตรงกันข้าม

เชลลิง (Shelling) ก็ยึดถือความเหมาะสมเหมือนของสิ่งตรงกันข้าม (Identity of opposites) ฟิชท์ (Fichte) ยึดถือบทตั้ง (thesis) บทขัดแย้ง (Antithesis) และบทสรุป (Synthesis) ว่าเป็นปัจจัยแห่งความเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง เฮเกิลถือว่า ความคิดและความแท้จริงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง และเปลี่ยนแปลงไปตามวิธีวิภาษ โดยผ่านบทตั้ง บทขัดแย้ง และบทสรุป

ความเปลี่ยนแปลงของความคิดและความแท้จริง อาศัยความขัดแย้งของบทตั้งและบทขัดแย้ง และการประนีประนอมกันด้วยบทสรุป

บทสรุปจะกลายเป็นบทตั้งที่ก่อให้เกิดบทขัดแย้งอีกต่อ ๆ ไป บทตั้งกับบทขัดแย้งประนีประนอมกันเป็นบทสรุปที่สูงขึ้นไป

ความเปลี่ยนแปลงของความคิดตรงกับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย ความเปลี่ยนแปลงเชิงวิภาษของความคิดตรงกับความเปลี่ยนแปลงเชิงวิภาษของความแท้จริง ความคิดและความแท้จริงเป็นอันเดียวกัน

โครงร่างของความคิดตรงกับโครงร่างของความแท้จริงที่มีอยู่ สิ่งที่แท้จริงเป็นสิ่งที่มีความเหตุผลสิ่งที่มีเหตุผลย่อมเป็นสิ่งที่แท้จริง ในสองสิ่งนี้ดำเนินไปแบบวิภาษ จากเอกภาพผ่านความขัดแย้งไปสู่เอกภาพ ความคิดและความแท้จริงเป็นไปตามกฎเดียวกัน ตรรกวิทยากับอภิปรัชญาเป็นอันเดียวกัน

เฮเกิลกล่าวถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขแห่งความรู้ (Category) 70 ประการ โดยผ่านคาทิกอรีเหล่านี้ การค้นหาเหตุผลย่อมเปลี่ยนแปลงจากคาทิกอรีแห่งความเป็นไปสู่คาทิกอรีแห่งความคิดสัมบูรณ์ (Absolute Idea) คุณภาพเป็นรูปแบบของสิ่งที่มีอยู่ ปริมาณก็เป็นรูปแบบของสิ่งที่มีอยู่ สัดส่วน การกระทำ ฯลฯ ก็เป็นรูปแบบของสิ่งที่มีอยู่ แต่สิ่งที่มีอยู่อันบริสุทธิ์ย่อมเท่ากับที่ไม่มีอยู่ สิ่งเหล่านั้นเป็นทั้งสิ่งที่มีอยู่ (thesis) และสิ่งที่ไม่ได้อยู่ (Antithesis)

ความขัดแย้งระหว่างที่มีอยู่กับสิ่งที่ไม่ได้อยู่อธิบายได้จากความเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งใหม่ย่อมมีอยู่ในความคิดรวบยอดนี้ ซึ่งประนีประนอมกันได้ด้วยบทสรุป (Synthesis) ใหม่ ฯลฯ จนกระทั่งบรรลุถึงความคิดรวบยอดเกี่ยวกับ "ความคิดสัมบูรณ์" ซึ่งประนีประนอมสิ่งตรงกันข้ามและความขัดแย้งทั้งปวง

ธรรมชาติ คือ การพัฒนาตัวเองของความคิด ความคิดเป็นธรรมชาติที่มีความสำนึก
ในตัวเอง

เฮเกิลจึงเป็นผู้สร้างลัทธิจิตนิยมเชิงวิภาษ (Dialectic idealism)

สานุศิษย์ของเฮเกิล คือ คาร์ล มาร์กซ์ (Carl Marx) รับวิธีวิภาษจากอาจารย์มา แล้วคิด
ลัทธิสารนิยมวิภาษวิธี (Dialectic Materialism) ขึ้น เพื่อลบล้างความคิดพื้นฐาน คือ เรื่องจิต
โดยสิ้นเชิง (รายละเอียดเรื่องนี้โปรดอ่านปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย 1 โดยผู้เรียบเรียงคนเดียวกัน)

คนมีปัญหาเฉลี่ยฉลาด

ยอมตั้งตนไว้ด้วยต้นทุนเล็กน้อย

ดูจคนก่อไฟน้อย ๆ เป็นกองใหญ่ ฉะนั้น

จุดประกายชีวิต ๔๒/๒

สรุปเนื้อหาสำคัญในบทที่ 8

1. เดวิด ฮิวม์ เจ้าของทฤษฎีเพนทาการนิยม มีความเชื่อว่าความรู้ทุกชนิดเกิดจากความประทับใจและความคิด
2. ความประทับใจมี 2 ประเภท คือ
 - 2.1 ความประทับใจที่ได้จากภายนอกหรือจากประสาทสัมผัส
 - 2.2 ความประทับใจภายในหรือการไตร่ตรอง
3. ความประทับใจภายนอกและภายในก็ถือได้ว่าเป็นป่อเกิดความรู้
4. คำว่า “ความคิด” ตามทัศนะของเดวิด ฮิวม์ หมายถึง ภาพเลียนกลางของสิ่งที่มาปรากฏแก่ดวงจิต
5. ความคิดและความประทับใจมีความเกี่ยวข้องกันโดยอาศัยกฎ 4 ประการ คือ
 - 5.1 กฎแห่งการเกี่ยวเนื่อง
 - 5.2 กฎแห่งความคล้ายกัน
 - 5.3 กฎแห่งการใกล้ชิดกันในกาลและอวกาศ
 - 5.4 กฎแห่งเหตุและผล
6. เดวิด ฮิวม์ เป็นทั้งนักเพนทาการนิยมและนักวิมตินิยม
7. ประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของเฮอ์เบอร์ต สเปนเซอร์ถือว่า ความรู้ที่เราได้รับนั้นถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษทางพันธุกรรมและเป็นผลิตผลทางวิวัฒนาการแห่งชีวิต
8. สเปนเซอร์เห็นด้วยกับคานท์ที่ว่าองค์ประกอบของความรู้ที่สากลและจำเป็นเป็นสิ่งที่ได้มาจากประสบการณ์และการคิดหาเหตุผล

9. ตามทัศนะของสเปนเซอร์ องค์ประกอบที่สำคัญของความรู้ ได้แก่ กฎแห่งเหตุผล และกฎว่าด้วยเอกลักษณ์แห่งธรรมชาติ
10. สเปนเซอร์ถือว่า ความรู้เป็นผลผลิตทางวิวัฒนาการแห่งชีวิต และทำหน้าที่ช่วยให้เรารู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างได้ผล และยังช่วยให้เรารู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในอดีตที่ผ่านมาตลอดจนถึงปัจจุบันและอนาคต
11. ทฤษฎีประจักษ์นิยมเชิงวิวัฒนาการของสเปนเซอร์จัดได้ว่าสามารถอธิบายย่อเกิดของความรู้ได้ดีกว่าทฤษฎีเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมในบางแง่เท่านั้น ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก
12. ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษของเฮเกิลซึ่งมีความเชื่อว่า ความรู้เกิดจากแบบและวัตถุติดที่มีอยู่ในจิตมนุษย์เรา ซึ่งมีอยู่ในประสบการณ์และโครงร่างความคิดกลมกลืนกับโครงร่างของสิ่งที่มีอยู่จริง สิ่งที่มีอยู่จริงก็คือสิ่งที่มีเหตุผล และสิ่งที่มีเหตุผลก็คือสิ่งที่มีอยู่จริง ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าความรู้ตามทัศนะเฮเกิลถูกสร้างขึ้นจากส่วนประกอบ 2 ชนิด คือ วัตถุติดที่จะมาแปรสภาพเป็นความรู้กับแบบ หรืออีกนัยหนึ่งความรู้เกิดจากเหตุผลกับประสบการณ์รวมกัน
13. ทฤษฎีความรู้เชิงวิภาษ ก็คือความคิดแบบวิภาษวิธีนั่นเอง ซึ่งเริ่มต้นจากข้อเสนอไปหาข้อโต้แย้ง แล้วจึงจัดทำหน้าที่สังเคราะห์กลายเป็นความรู้หรือความคิดที่สมบูรณ์
14. ทฤษฎีความรู้เกิดจากการที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม
จอห์น ดิวอี้ เป็นคนต้นคิดทฤษฎีนี้ มีความเชื่อว่า ความรู้มิได้เกิดจากเหตุผลและประสบการณ์ล้วน ๆ แต่เกิดจากการที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อมแล้วเกิดความเข้าใจในสิ่งนั้น ความรู้ก็เกิดขึ้นโดยลักษณะดังกล่าวนี้
15. ความรู้ก็คือประสบการณ์ที่ทำให้มีเหตุผล หรือประสบการณ์ที่จัดเป็นระเบียบแล้ว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความจริง ความคิด และการหาเหตุผล
16. จอห์น ดิวอี้ ได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้อีก 2 ประการ คือ
 - อินทรีย์กับความสนใจที่มีมาแต่เดิม
 - สิ่งแวดล้อมซึ่งอินทรีย์เผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่และสลับซับซ้อน

คำถามประจำบทที่ 8

1. ทำไม เดวิด ฮิวม์ จึงได้ขนานนามว่า นักเพนทาการนิยม และนักวิบัตินิยม
จงให้เหตุผล
2. ตามหลักทฤษฎีปัจเจกนิยมเชิงวิวัฒนาการของสเปนเซอร์ ถือว่าความรู้
เกิดจากอะไร อธิบาย
3. ท่านเห็นด้วยกับทฤษฎีความรู้เกิดจากการที่บุคคลปะทะสังสรรค์กับ
สิ่งแวดล้อมหรือไม่ จงให้เหตุผล
4. ในการสร้างบ้านเรือนนั้น นายช่างย่อมรู้วิธีสร้างและแบบแปลน ส่วน
การสร้างความรู้นั้น ท่านมีวิธีการสร้างอย่างไร อธิบายให้มีหลัก